

כיצד נלכדה המצודה / יצחק שדה, 1950

אלוף יצחק שדה מספר על כיבוש משטרת עיראק סואידן במלחמת העצמאות, בסיפור ובצילום

יצחק שדה, הוצאת מערכות, (בחלק מהעותקים: מרחביה: ספרית הפועלים), תש"י 1950.
רקע קצרצר (מתוך ויקיפדיה)

משטרת עיראק סואידן היא מצודה החולשת על צומת דרכים מרכזי בדרום מדינת ישראל, על כביש 35, ליד שדה יואב. המצודה ידועה בלחימה הקשה שנדרשה לשם כיבושה במהלך מלחמת העצמאות. לאחר כיבושה של משטרת עיראק סואידן הוסב שמה ל"מצודת יואב" על שם יצחק דובנו מפקד נגבה, שכיניו בהגנה היה "יואב", אשר נפל בנגבה בהפצצת מטוסים מצריים.

משטרת עיראק סואידן נבנתה ליד הכפר הערבי עיראק סואידן, על הציר החשוב שהוביל ממגדל לבית גוברין ולירושלים. המצודה שלטה על הדרך הראשית אל הנגב וממנו הן לאזור מרכז הארץ – גדרה, רחובות וראשון לציון והן לאזור ירושלים.

משטרת עיראק-סואידן, זמן קצר לאחר כיבושה ב-9 בנובמבר 1948 על ידי חטיבה 8 בפיקוד אלוף יצחק שדה

כאשר התקרב המנדט הבריטי אל סיומו החזיקו הבריטים במצודה עד לרגע האחרון ממש, בניגוד לשאר בנייני המשטרה שאותם נטשו. האזור היה שייך לערבים על פי תכנית החלוקה, אך האדמה עליה עמדה המצודה הייתה בבעלות יהודית. ב-13 במאי 1948 מסרו הבריטים את המצודה לידי כוחות ערבים, חלקם מקומיים וחלקם כוחות חלוץ מצריים, שהחזיקו בה עד שהגיעה תגבורת של צבא הפלישה המצרי, שהתקדם אז בדרכו צפונה. החזקת הצבא המצרי במצודה הביאה לשליטת המצרים על ציר תנועה עיקרי, וכן למיקומם בשטח שולט על קיבוץ נגבה, שאפשר להם לטווח אותו בארטילריה. כינויה של המצודה בידי הלוחמים בנגבה היה "המפלצת על הגבעה", ועד מהרה הפך כיבושה ליעד עיקרי של הלוחמים באזור.

עד 1983 שימשה המצודה כבסיס פעיל של צה"ל וכיום משמשת המצודה כמוזאון למורשת הקרב של חטיבת גבעתי.

יצחק שדה – כיצד נלכדה המצודה

(מתוך "מלחמה בלתי שגרתית")

(הכתבה פורסמה בשני המשכים בעיתון על המשמר, ביום 30 בספטמבר 1949 וביום 7 באוקטובר 1949. ראה מקורות. יצחק שדה שימש מפקד חטיבה 8 המשורינית, אשר לחמה על כיבוש המצודה ולבסוף הכריע אותה, יחד עם כוחות אחרים).

אלוף יצחק שדה בשנת 1950

על כתפיים רחבות ושטוחות של גבעה חשופה – נישא ראש מרובע, מבנה-מפלצת: משטרת עיראק סואידן. אויב מסר אותה לאויב, והיא עלתה לנו בדמים רבים.

הבריטים "דאגו" שהמשטרה תימסר לכוח ערבי; הערבים המקומיים מסרוה לצבא המצרי, והצבא המצרי השתקע, התארגן והתבסס במבצר. על המגדל הרם ביותר, העלה הצבא המצרי על מוט את דגלו. הגבעה, המגדל והמוט – הגביהו את הדגל, והוא התנוסס כדי להפחיד – אך הוא לא הפחיד. הוא הרגיז, עורר שנאה, עתים אף הוליד דיכאון – אך אימה לא הטיל. את הבניין גדל-המידות על מגדליו ראו ממרחקי הנגב וידעו שעין האויב צופה בכל תנועה שלנו במעגל של קילומטרים מסביב.

המשטרה "רכבה" על קיבוץ נגבה, המרוחק אך קילומטר וחצי ממנה. מאותו הבניין הומטרה האש על נגבה. המשק על בנייניו נהרס והפך עמדה תת-קרקעית. החיים ירדו למחלת תחת לחץ ה"מפלצת"... תחת כוח-האש ומחמת התצפית.

כוחותינו תקפו את המשטרה שבע פעמים, אך ההתקפות נהדפו. למצרים מאחורי הקירות העבים העשויים בטון מזוין, נגרמו רק אבדות מעטות, בעוד שאנחנו סבלנו אבדות רבות, גופותיהם של טובי לוחמינו היו פזורות על-פני הגבעה הארוכה הזאת – אנשי חטיבת "הנגב", חטיבת "גבעתי" ואחרים. והדגל הוסיף להתנוסס, נוכח הנוף של הנגב העברי, שהחל אף לפני שנים מועטות להתכנסות בשדות ירק מתוך האפור והחום המדברי. הקוץ הממאיר בגוף הנגב הרגז, השניא, עורר תשוקה עזה להטיל עצמך, את גופך, נגדו, להשפילו, לדרסו, להשמידו, אך הוא לא הורד עדיין, הוא הוסיף להתנוסס לתפארת האויב והדריך את מנוחתנו.

מדוע לא יכולנו לה, ל"מפלצת"? מה חסרים היינו בכל אחת משבע ההתקפות? במה שגינו שבעתיים? מה הטעות שחזרה כל פעם מחדש? והעיקר: היכן הפתרון?

מדי עוברך ליד המקום, אם בג'יפ בודד, ואם כאחד משיירה, הייתה השאלה חוזרת לבעור בקרבך, לתבוע תשובה ובכל פעם, כאשר היית רואה את נגבה זאת, שאנשיה הצנועים, הלא-גיבורים כל כך, הדפו את התקפות הצבא המצרי המודרני; נגבה זאת בהתגוננות ארוכה, מייגעת, הייתה זועקת אליך בשתיקתה, שאנשיה שקופים, שלא לזחילה נולדו. קשה היה לשאת בעלבונה של נגבה זו. אף-על-פי-כן שומה היה עלי ועל קציני חטיבתי וחייליה להיות עצורים, לרסן רגשות, להחניק שאיפות לתיקון עוול; חובה הייתה עלינו להישאר כאבני משקל למען הכריע את כף-המאזניים בבוא השעה.

לילה אחד, שעה שעברנו לא רחוק מהמבצר, בדרכנו לבאר-שבע, על פני גבעות ומשלטים אשר נכבשו זה מקרוב בידי ה"גבעתיים", חשנו בעליל, כי על אף אפלת הלילה – קשוב האויב לכל תנועה מתנועותינו, והוא מאזין לשאון המנועים, לחיכוך הגלגלים על-פני האספלט ולחריקת הקפיצים. אוזנו כרויה והוא מודיע על כל תנועה שלנו למפקדתו. הם מאיימים על העורק העיקרי, שנכבש במאמץ עליון על ידי אנשי "גבעתי"; הכרח אפוא להסיר מאתנו את האיום הזה.

קטע מהאנדרטה לכבוד חטיבה 8, ליד נמל התעופה בן-גוריון. הכיתוב מדברי יצחק שדה:

"לא למען המית נתון הנשק בידינו אלא כדי לשמור על החיים"

הג'יפ ממשיך לדהור בדרך המוליכה לבאר-שבע, אך לבך נתון לעיראק סואידן. אתה חש שכאן מזומן לך תפקיד, התפקיד. ואתה יודע, משתשוב, משתפנה מחשבתך מדאגות הקרב האחר יש לחזור ולחשוב, לשכנע את עצמך, את קציניך, את הממונים עליך כי את עיראק סואידן יש להפיל.

ובטרם התרחקת, מתלקח שוב פעם מאחוריך קרב; קרב נוסף על עיראק סואידן – אולי הפעם?... בעמדות ליד באר-שבע מספרים ש"המפלצת" נפלה בידינו אולם עד מהרה הוברר, כי עורבא פרח. ההתקפה נהדפה שוב, ואבידות ישנן שוב והדגל הארוך מוסיף כמקודם להתנוסס, והעורק העיקרי שלנו לנגב אינו בטוח, ושינוי קל שבקלים יכול לחסום אותו כליל.

המחשבה אוחזת בך ואינה מרפה. אתה תופס עצמך שקוע בחקירה על כוח החדירה של סוג חימוש מסוים, על כוח התנגדות של קירות הבטון המזוין, על דרכי הגישה למבצר, על יתרונות וחסרונות של כל אחת מהאפשרויות המרובות. התשובות וההגבות שאתה שומע אינן מניחות את הדעת. הבעיה נראית כבלתי ניתנת לפתרון באמצעים העומדים לרשותנו. אך, הן הכרח הוא לפתור אותה. אמנם, איש עדיין לא אמר שזה יהיה תפקידך לפתור את הבעיה, ואיך תוטל המשימה עליך כאשר טובים ואמיצים, מנוסים וזהירים נכשלו? אך מצד שני, אם לכבוש את המצודה – מי יכבשנה אם לא יחידה משורינת, מצוידת בטנקים? בעזרת השריון מוכרחים למצוא את הפתרון. ואז אתה מתחיל לשבת כפוף על המפות ומנסה לגלות מתוכן את "סודות" הדרכים, השבילים, הגישה, אפשרויות ההתגנבות, אתה מתחיל לאסוף מודיעין ובעיקר – לחשוב ולחשב, להתעמק ולשקוע, לנסות למצוא כל הניתן למצוא.

הפקת הלקחים מתנהלת לאיטה, אבל, בכל זאת, צעד צעד היא מתקרבת להבנת הסיבות לאי הצלחתן של שבע ההתקפות הקודמות. מתברר לך דבר פשוט מאוד ואלמנטרי עד שאינך מבין כיצד לא הגעת לכך קודם לכן. השפה האנגלית יודעת ביטוי *it boils down*, כלומר "זה הולך ורותח" עד שנשאר לך מה שנשאר. ופירושו הוא, שהמים הולכים ומתאדים, והריכוז אף הוא, גדל עד שנשאר בכלי רק מעט התוכן שהיה בלול במים, ואותו מעט הוא הקובע את הצבע והטעם והריח של המשקה שלפניך. אכן, מה שנותר בקרקעית אחרי המחשבות והשיקולים הרבים הפליאני בפשטותו ונבצר היה ממני להבין כל פשר הרתיחה הארוכה הזאת. משנתפזר הערפל הוסקו המסקנות והרי הן לפנינו:

באתר מצומצם בשטחו, כמו בניין המשטרה, המוגן על-ידי מספר רב של אנשים – רב ביחס לשטח – פלוגה, עם כל השירותים הנלווים; כלומר, על ידי מאתיים איש ויותר; במקום הסגור בקירות עבים, ולפניו מכל הכיוונים שטח גלוי לחלוטין וערוך יפה להגנה – אין כל אפשרות להפתיעו. שום זריזות פלמ"חית, מוכפלת על ידי תכנון מדוקדק ומחושב של "גבעתי" לא תעזור כאן. מתי שלא תגיע, גם בלילה אפל ביותר, ירגישו בך ותתגלה; מכל סדק ואשנב שומרים עליך ומרגישים בבואך, וכל מקום מוכן להנחתת מכת אש. המקלעים שעל המגדלים מכוונים לקווים קבועים, וברגע שהם מתחילים לפעול כל אחד לכיוון שלו, נסגרת הגישה על-ידי מעין קיר של אש. לכך מצטרפת גם אש הנק"ל מכל עמדה ומכל גג. אין אפוא לתמוה שאנשינו לא חדרו ולא כבשו את המבצר; פלא הוא, שהגיעו עד חוטי התיל ואפילו עד הקירות; ופלא בתוך פלא, שמי שהגיע והציץ ונפגע אך לא נהרג, ידע לסגת בעזרת חברים לקווים שלנו. באגפי המבצר, במרחק מסוים ממנו, כנראה בכפרים עיראק סואדין ובית-עפה מוצב היה הנשק האנטי-טנקי של האויב, תותחים בני שש ליטרות, והם שמנעו בעד אותו גיבור אלמוני, נהג מבני תימן, להגיע במשוריין שלו, הטעון חומר נפץ, עד הקיר ולפוצצו. התותח האנטי-טנקי פגע במשוריין לפני הגיעו לשם, בהיותו במרחק של כשלושים מטר לערך מהקיר. המטען התפוצץ והגיבור האלמוני, שעדיין לא סופר ולא הושר עליו, התפוצץ על מטענו. שלושים מטר הפרידו בינו לבין מטרתו. אך במבצר לא פגע.

מהניתוח למדתי כי כל התקפותינו נכשלו, והיו נידונות מראש לכישלון, מפני שלא ניסו תחילה להשתיק את אש האויב, להשמיד את מקורותיו לפני שעולים על היעד. כמובן, שלא מחמת חוסר הבנה לא נעשה הדבר, אלא

משום שלא היו בידינו אמצעים מתאימים לכך. אחד האמצעים האפשריים הוא התקפת טנקים. אבל, לאויב יש נשק אנטי-טנקי לרוב, ונשק רציני, והרי בשלב האחרון של ההתקפה – גם לכשתתקרב למטרה בשריונים ובזחלים – אנוסים יהיו האנשים לרדת מכלי רכבם ולהסתער רגלית. ואין זה סוד שמספר הטנקים שלנו מצומצם, שקשה לנו לשאת אבדות הרבה בכלים יקרים. והיכן הערבות שנצליח להשתיק את מקלעי האויב, את כולם, או לפחות כמעט כולם?

מתחיל אני אפוא וחברי במטה עמי, לשבת כפופים על מפות. למה אנחנו יושבים? – הן לא ניתנה לנו פקודת מבצע. אבל... אולי תינתן הפקודה, אולי נצליח לגבש ולהביא הצעה מבוססת, שיש בה אחוזי סיכוי מסוימים להצלחה. ושוב אני מוצא עצמי בקרון הפיקוד שלי, כפוף יומם ולילה על המפה, לאור פנס חשמלי הניזון מסוללות, לומד את כל האפשרויות, דוחה ומקרב, שוקל ומודד; אין זה סיור עדיין, לפני הקרב עוד יצטרכו לסייר ולבדוק, אבל לפי שעה אני "מוצץ" את המפה, בוחן אותה. היא חייבת לעזור במציאת הפתרון. עבודת שטח ובדיקתו יתנו את הפרטים הנוספים. הן רק ארבע רוחות ישנן בעולם, אבל המצפן חלק אותן ל-360 מעלות, ולכל מעלה – שגם אותה אפשר לחלק – כיוון שלה. עליך להבדיל בין דרך לדרך, בין גישה לגישה, לבור את האחת שתבחר בה שעה שידובר במבצע; והרק לא נאמרה עדיין המלה הקובעת.

קציני המטה חיים עמי ב"טראנס", לומדים כל אחד בפני עצמו ולעתים כולנו יחד את הזירה. אחד בינינו – עווד (עווד מסר, סגנו של יצחק שדה בחטיבה 8) – יודע אותה גם בלי מפה; הוא כבר לחם בסביבה הזאת, אף-על-פי-כן ממשיך גם הוא לשקוע אתנו בחיפושים. והנה, מנצנץ משהו כמו מתוך ערפל. אני, או שמא היה זה מישהו לפני, או כולנו גם יחד, מתחילים לחוש שיש איזשהו קו המוביל למבצר מכיוון צפון-מערב, שבקו זה מסתיר גוף המבנה של המצודה את ההתקדמות ומגן עליה מפגיעת הנשק האנטי-טנקי. לדרך גישה זו אין קו ישר,

שאינו עובר דרך המצודה מעיראק סואידן ולא מבית-עפה; והנשק האנטי-טנקי הריהו פועל בכיוון ישר, על כן הוא עיוור ובלתי יעיל נגד תנועה בדרך שבחרנו. וכאשר החלטת שתבוא מדרך זו, מצפון-מערב, מתבקשת עוד מחשבה. לא על שטח, ולא על זמן, אלא על גורם אחר: אם בחרת את הגישה מצד זה – מוטב שתבוא בשעה שהשמש תהיה בשעה הקרובה לשקיעה, ואז תסנוור את עיני המגנים – המצרים. אמנם שיקול זה מביאים בחשבון בעיקר בקרבות ים ואוויר, אך במקרה דנן אפשר וכדאי לנצל גם גורם זה – עוד גורם אחד לטובתנו. ויש לדאוג שיתקשרו דמעות בעיני האויב, למען תקשה עליהם הראות.

אני, קציני המטה שלי ומפקדי הגדודים מתהלכים כסהרורים. כל אחד ממלא את עבודתו היומיומית, השגרתית, וכל אחד בהתאם לתפקידו, מכין עצמו לקרב, שלא ברור כלל, אם ירוץ ואם אנחנו נהיה הלוחמים בו. אך כבר יש יסוד לדבר, יש לנו הצעה המכילה כמה אלמנטים המבטיחים הצלחה.

ואולי כדאי לסייר בשטח אך קודם לכן, יש לחטוף שיחה עם "גבעתי" ("גבעתי" – הוא מפקד חטיבת "גבעתי" שמעון אבידן), הוא אביר הסביבה הזאת, לחם בה בכל התנאים וללא תנאים, התגונן ותקף. ארגן את כיבוש משלטי-הצומת" (על הכביש הראשי המוליך דרומה. היו אלה התקפות על יעדים מבוצרים שהצרכו לנקוט בשיטת הסתערות ישירה), ואנשיו כבר נתנסו במשימות דומות, הן הם שכבשו את חוליקאת (חלץ), מוצב ממדרגה ראשונה, שהמצרים הגנו עליו בעקשנות, עד כדי קרב פנים-אל-פנים. שומע אותך "גבעתי", הוא רציני, מתוח, שוקל כל מלה שלך. חש אני שנימוקי שכנעו אותו, אך הוא חושש לאמור לך זאת. רגש החברות גובר בו על שיקולים אחרים, והוא יודע מה כוחה של ה"מפלצת" הזאת, הוא חדור הערכה ליכולת התגוננותה והוא יודע: יש העזה חמורה במבצע הזה, וחושש הוא לייעץ לחבר להכניס עצמו מרצונו הטוב, מיוזמתו שלו, לעסק ביש שכזה. "גבעתי" אינו מביע דעה בפה מלא, אך מכירו אני שנים הרבה. זיק תקווה ראיתי מתנוצץ בעיניו, תקווה כי מבצע זה, כיבוש התחנה-המפלצת ישלים את פתיחת הדרך לנגב.

קציני המטה שאול (יפה) ועודד (מסר) מתייחסים להצעה – אף כי זו הצעה של כולנו – באופן שונה, איש איש לפי אופיו. שאול מהסס, מפקפק, עודד – כולו להט, ניגש למלאכה כאילו כבר הוטלה עלינו. אפשר שגם שאול משוכנע בצדקתנו, אלא שחושד הוא בי וכעודד בנטייה יתרה להעזה והוא קורא אותנו לזהירות. האנשים עייפים, כלי הרכב הקרביים נשחקו מאוד וזקוקים לטיפול ולתיקון, וסוף-סוף שום איש לא החליט, שהכרחי עכשיו ומיד "לטפל" ב"מפלצת".

שיחות במטה החזית (פיקוד הדרום). אנחנו מציעים את עצמנו למבצע. ההגבה הראשונה היא הערכה לנכונותנו אולם – מפקפקים; בעיקר יצחק, עמוס נדלק יחד עמנו, ויגאל עודד שותק (יצחק – יצחק רבין, קצין המבצעים, ובמושגים שלנו – סגן מפקד החזית; עמוס – עמוס חורב, עוזרו של רבין; יגאל, הוא יגאל אלון, מפקד החזית – אלוף הפיקוד).

עובדת אתנו קבוצת בחורים חמודה ויקרה, החותרים נגד הזרם, נגד השגרה והם מעמידים עצמם לרשותנו. הם מציעים לנו כלים כבדים, לשימוש באופנים מיוחדים, בלתי מקובלים. אך מי יעבור בכלים אלו,

ובאופנים הללו, בזמן הקרב – בחורֵי החמד עונים בפשטות: "אנחנו!" עתה, אין עלינו אלא לשכנע במטכ"ל כי צריך לנסות דרכים חדשות בכלים ישנים, ניסיונות "קלי-דעת" עם כלים רציניים מותקנים לשימוש סטנדרטי. אכן, קל להסביר את הדברים לאנשי מבצעים, אך מה לעשות עם הדרגים השונים? איך להתגבר על שאננות המופקדים על האספקה? אולם, בכל מקום יש גם אנשים נבונים, ואחרי איבוד זמן יקר ומרץ המוצא גם בלאו הכי בבזבזנות מסוכנת ומתנקמת, נדמה לנו כי התגברנו על המכשולים. לא נשאר לנו אפוא אלא לשכנע את מטה החזית, ולהבדיל – לנסות להתגבר על האויב.

ובא היום. אנו מקבלים אישור, והאישור הוא פקודה!

המחשבות הבודדות, המסקנות השונות, פרי הניסיונות הרבים – כולם צריכים עתה להצטרף יחד, ללבוש צורה, לקרום עור וגידים וליהפך לתכנית מעובדת, מדויקת, המביאה בחשבון כל

פרט ופרט, השוקלת כל צעד ובדקת כל מה שיש לנו. מטה החזית נרתם לעזרה בכל כוחו. יחד קובעים את יום הע' ואת שעת הש' (במינוח של אז – שעת האפס).

מעל לגבעת עיראק-סואידן, מעל לבניין המשטרה, מתעבה עב-ענן. עוד מעט ותפרוץ הסערה.

הזמן מועט והעבודה כה רבה. כולנו מתחילים לפעול בקצב מהיר, מחשבים כל תנועה. הכול יש להכין, עד לפרט האחרון. הקונקרטיים של התפקיד והזמן הקצוב, מארגנים ומסדירים גם את פעולת המחשבה. לא החלטות סתמיות-עקרוניות בלבד, לא דמיון חופשי, אלא עיבוד מדוקדק של כל פרט. אנחנו דורשים מאת הממונים ריכוז מקסימלי של כוח-אש, כלומר, את כל כמות הסוללות הארטילריות שאפשר לרכזן לזמן קצר, ליממה או שלושים ושש שעות לכל היותר. במשך הזמן הזה יש להציב את הנשק, לטווח אותו והעיקר – לעבוד בו, לבצע את המשימה הקרבית.

משנקבעו הסוללות ונבחרו – בשיתוף עם התותחנים והרגמים – מקומות הייצוב, פותחים בבירורים לקביעת מספר הפגזים, טיבם וסוגיהם. השירותים השונים, שעמם יש לבוא בדברים בעניין התחמושת, נקודת השקפתם אינה כהשקפתך. מטבע הדברים הוא, שהשירות, שלא הוא האחראי על המבצע, מעוניין לקמץ בחומרים. אך יש והשמירה הקפדנית יתר על המידה על הרכוש – היא בזבז, ואולי גם עלולה להמיט אסון. ואמנם, מה טעם יש להוציא מספר מסוים של פגזים שלוש פעמים ללא תועלת, כאשר ההיגיון אומר, שרק אם יופעלו כולם ובבת-אחת, יש סיכוי כי תושג המטרה הצבאית? על ויכוחים כאלה מספרים סופרים והיסטוריונים של הצבאות השונים בעולם גם בספרי מלחמה סובייטיים מסופר הרבה על התנגשויות מסוג זה. אולם, ככלות הכול – העניינים מסתדרים, אם כי לאחר משא-ומתן ארוך ומייגע, שהוא כמשא נוסף על כתפי המפקד וקציני המטה העמוסות לעיפה גם בלאו הכי. גם ה"מנות" נקבעות והולכות. אנחנו מחשבים מה נועד להריסת התקרות, מה וכמה לפריצתם, איזו אש תרוכז בחצר הבניין ובסביבתו הקרובה. אכן, גיהנום של ממש אנחנו מכינים לאויב.

באמתחת ההפתעות מונחים גם אמצעים אחרים, שלא הגיע עדיין הזמן לספר עליהם. בין היתר, מכינים אנחנו משוריין עם "תוכן מלא" (חומר נפץ) – כמשוריין שהתפוצץ על אותו הגיבור מחטיבת "גבעתי", שסיפרתי עליו לעיל. אלא שעתה הסיכוי להצלחה טוב יותר, הודות להפקת הלקחים מהניסיונות המרים של אלה שקדמו לנו. עתה אנו יודעים בוודאות מאיזה מקום מפעיל האויב את נשקו האנטי-טנקי, לכן נוכל לכוון את תנועתנו כך, שבינינו ובין הקו הישיר של תותחיו יחסום המבצר שלו עצמו; בחורים אמיצים אינם חסרים בחטיבה והם גם מוכנים לכל סיכון. למרות הניסיונות המרים, אף-על-פי שאיננו יכולים לגלות לחיילים מה שידוע למפקדים, כי יש סיכוי – ובאחוזים ניכרים – להגיע לקיר האויב ולהסתלק ממנו בשלום; אף-על-פי, שכל חייל יודע, מה גורל נפל בחלקו של הבחור שקדם לו בניסיון הזה, יש מתנדבים המוכנים להסיע את הרכב הטעון עד לקירות של ה"מפלצת". משנקבע האיש לפעולה זו, הסתכלתי בפניו וראיתיו מתוח ונכון ושקט – כלפי חוץ, כמובן. אקדים את המאוחר ואגלה כבר עתה, שלא נזקקנו לאמצעי חריף זה. קבענו, שהח"ר המוסע בזחלים, יכנס לפעולה, אחרי הכנה רצינית – ריכוך שכמוהו לא נעשה עד כה בקרב כלשהו בחזית שלנו – ואתריו יבואו הטנקים לשבור את שארית ההתנגדות. ידענו, שגם אם נגיע לקרב פנים-אל-פנים יש לנו על מי לסמוך: – הבחורים נועזים ודרוכים לקרב. קבענו מי ומי בהולכים, מי הגדוד האחראי לפעולה ומי מפקדו, ומה שהגדוד חסר – מטה החזית ובייחוד "גבעתי", מעמידים לרשותנו כל שאנו דורשים.

תפקיד המג"ד הוא לקבוע, על סמך סיורים מוקדמים, את פרטי הפרטים של המבצע, מקומות זינוק מדויקים, חלוקת תפקידים בתוך היחידה המקובצת, לוח-זמנים מפורט וכו'. המח"ט עם המטה שלו, אחרי שאנו מוסרים למפקד המבצע את התפקיד ומציינים לו את קווי-הפעולה העיקריים, את פירוט האמצעים שבידו – מעמידים עצמם לרשותו.

המג"ד, שעליו הוטל המבצע, ניגש למלאכה מתוך הססנות. הוסבר לו אמנם, מה רב השינוי בין התקפה זאת לבין התקפות שקדמו. סופר לו על ריכוזי-האש, וסומן לפניו כיוון ההתקפה, אשר יתרוונות רבים בו כי נהיה מוגנים, פחות או יותר, מפני הנשק האנטי-טנקי של האויב (כמובן; שנצטרך להטריד גם את הכפר עיראק-סואידן וגם את בית-עפה למען לא יוכלו לתמרן בתותחי השש ליטראות שלהם). הצענו לו את השעה 16:00 כשעת הש' הנוחה ביותר

להסתערות, שעה שהשמש השוקעת תהיה בגבם של התוקפים הבאים ממערב ותקשה על ראייתם של מגני המצודה. אף-על-פי-כן, המג"ד מוסיף להסס ולפקפק. שמה של עיראק-סואידן מטיל אימתו אף עליו. יום רודף יום והאחראי למבצע, שהוא טנקיסט מנוסה, שלחם בצבא סדיר, אינו מתאושש, מתקשה להתמצא במצב הבלתי רגיל שהועמד בפניו.

הזמן לוחץ. המשטרה – ממשיכה לאיים על עורק התחבורה לנגב. היא ממשיכה "לרכב" על נגבה. ידעתי שהמשך פעולה בזירת החזית קשורה במידת-מה בפעולתנו זו, וכי אסור לנו לעכבה. לכן החלטתי לפעול מהר: פקדתי על המפקד המהסס לצאת לעשרה ימים לחופשה "מטעמי בריאות" ובמקומו מניתי מג"ד אחר לביצוע המשימה.

המפקד החדש, דב צסיס, ניגש להכנות במרץ. יום הע' נדחה בהכרח לכמה ימים. מפקד חדש מתחיל מחדש. בחושו המפותח הבחין דב בסיכוי להצלחה הצפון בתכנית שלפניו, והוא, איש "הגנה" ופולמחניק מהראשונים, ידע את החשיבות המכרעת של המבצע. הוא ניגש לעניין בדרך המיוחדת לו: המתיק סוד עם מפקדי-המשנה המקורבים אליו, הלהיבם, דיבר עם כל אחד משותפיו בלשון אחרת ובטון אחר, עד שכל אחד מהמשתתפים, התחיל להרגיש, שהוא-הוא החשוב והקובע במבצע. ואמנם, הגלגלים התחילו לנוע במהירות, במרץ ודייקנות. ואז, הוא עצמו, האחראי למבצע, סר הצידה, נתן לגלגלים שירוצו במסלול שקבע להם, עם שהוא משגיח על הנעשה בעין בוחנת ובקפדנות. המ"פ של הפלוגה המסתערת תהיה זו של לוחם הלח"י לשעבר "דב" ("הבלונדי הגבוה") (הוא יעקב גרוניק שנפל לאחר מכן בקרב על ניצנה).

בימים האחרונים לפני הקרב לא נותר לי עוד מה לעשות. העתקתי אפוא את קרון-הפיקוד שלי למשטרת באר-טוביה. שם נפגשתי שוב עם אברהם נגב, מפקד המחוז ועם רחל אשתו. לא דיברתי עמה על העתיד להתרחש אבל הרגשתי שהיא יודעת את אשר לפנינו. לא אחת הרימה ראשה והתבוננה במצודה, הנראית היטב מבאר-טוביה, וממנה העבירה מבטה עלי. חשתי במבטה את מבטן של כל הנשים והאמהות שבסביבה, הרואות את הדגל השנוא זה חודשים, והוא מאיים על המשק ועל החיים, בעטיו שרויים ילדי הישובים בגלות משך חודשים כה רבים.

בערב ביקרה רחל בקרוני. השיחה נסבה על דברים של מה בכך, אבל תוכנה הבלתי מבוטא של כל שיחה הוא: הנוכל הפעם? הנכניע את המפלצת? הייפול דגלם הגא?

שוב ושוב אני "מוצץ" את המפה. עוד פעם אני בודק את כל מהלכי הקרב העומד להתחולל. נדמה שהחיישובים שערכנו היו מדויקים, זהירים ובטוחים. אני מעמיד את עצמי כביכול במקומו של המפקד היושב בתוך המשטרה ומנסה לחשוב, מה הייתי עושה במקומו – ואינני מגלה מוצא בשבילו. האש שלנו תפריד בינו ובין הכוחות המצריים האחרים למען לא יתערבו לטובתו. מפקד המצודה יישאר בהכרח מול גורלו, בלא עזרה; וגורלו ידוע לו: דם ואש ותימרות עשן.

עם בוקר נכנס לקרוני חייל ומניח על שולחני מעטפה בלתי רגילה בגודלה. היא שוגרה מהמטכ"ל. מה במעטפה? מדוע מהמטה הכללי הישר אלי? למה אינה מועברת בדרך הרגילה באמצעות חזית הדרום? הקשור הדבר במבצע? אני משתדל להיות שקט, מכריח את עצמי להמתין קצת. על המעטפה כתוב: "סודי". לא נורא! את הסיווג "סודי" רושמים לפעמים גם במקרים לא חשובים. אט אט אני פותח את המעטפה. מתוכה נופלת פיסת אריג-משי אדום ועליו מצויר משולש. גם מכתב במעטפה ובו תיאור דגל החטיבה, שעלי להניפו על מכוניתי אחרי שיאושר הסמל. אכן, טוב שישנם אנשים שקטים ופנויים לעסוק בעניינים אלה, אך היום ליבי אינו אתם. אני מסלק את האריגים הצדה ושוקע שוב בעניין שלפני. המפה הפרושה שעל שולחני מלאה תוכן: אני רואה עליה את כל הקרב, אני רואה לנגד עיני את פני המפקדים והחיילים, והם מוארים באור הסכנה. על כולם מתהפך סימן השאלה: מי יצא שלם משעת בין ערבים זו? מי יתבוסס בדמו ויהדק שיניו כדי לא להיאנח, או גם יצטחק צחוק חלוש להסתיר כאב חזק? מי ישבוק חיים? ועל הכול – מה יהיה בעוד תשע שעות גורלו של המבצר, הימשיך להתנוסס כמגדל-עוז של האויב, או יעמוד הרוס למחצה, כבוש ומודבר?

אני יודע, שכל כלי הנשק מוצבים במקומותיהם, מקצתם כבר מטווחים – ויתרם יתחילו להיטווח בשעה עשר. כל סוג עשרים רגע – חצי שעה, כמין כלי של תזמורת, שכל אחד מכוון עצמו על

פי קמרטון, כדי למלא את התפקיד המיועד לו בשעה היעודה. אני מחליט לחזות במחזה מתחילתו, ויוצא למשלט, שבו נקבעה עמדותי בחפירה ליד עמדת הפיקוד של דב צסיס.

אני מוצא את דב בעמדתו כשהוא בודק את סדרי הקשר. לא הכל דופק. כמה מלים תקיפות, מישהו עושה פה ושם – והקשר פועל כתיקונו. קציני המטה נמצאים, כרגיל, במקום. דב קרול, שחלקו רב בהכנת הכלים ובקביעת פרטים טכניים רבים, היה ברגע זה פנוי ממלאכה והוא מתמסר ל"הובי" שלו – הצילום.

בדרום-מערב מאתנו ניצבת יחידה אחרת, שתפקידה – הטעייה וריתוקו של הכפר עיראקי-מנשייה. היא תפעל באופן עצמאי על פי לוח הזמנים המבצעי. במשלט מפגישים אותי עם קצין שחזר זה עתה מבית החולים. בהתקפה הקודמת פרץ איש זה לחצר המשטרה ונאלץ לחזור כי חבריו נפצעו או נהרגו. בדרך חזרה נפצע גם הוא. הוא חיוור ועיניו שואלות: על שום מה הכנסת עצמך לעסק ביש זה? לשאלותי הוא עונה: יש להם כך וכך עמדות של מקלעים והם פועלים מגגות ברימוני יד. (אין זה אכפת לי, אני אומר בלבי, יותר מעשרה מקלעים שלנו יטאטאו את הגג), ובחצר המשטרה יש בונקר, שאת תיאורו אינו יכול לתאר. עניין הבונקר מדאיג, אך אינו מעסיק את המחשבה, כי אם אינך יודע מה צורתו וחוזקו – אינך יודע עליו מאומה ואינך יכול להתכונן נגדו. מעיקרו עניין הבונקר אינו בחזקת ודאות. מהניסיון אני יודע, שחייל שנפצע בפעולה שלא הצליחה אינו שופט אובייקטיבי: הוא נוטה לתבוסנות. גם קצין המבצעים החטיבתי מפקפק בעצם קיומו של הבונקר. לדוב המפקד איני אומר על הבונקר ולא כלום. הדבר לא יועיל לו.

במשלטים מסביב מחופרות פלוגות של חיילי "גבעתי". הם מבקשים לראות במחזה. משטרה צבאית חוסמת את הדרכים מסביבי. כלי הרכב הנוסעים לתומם עלולים ליפול לתוך "חילופי-הדברים" בינינו ובין המצרים. אף-על-פי-כן אני מעריך שירבו ה"מסתננים" משלנו – הזדמנות שכזאת: קרב-יום! – וחפירות בכל המשלטים מסביב, שמהם אפשר לראות את ה"עניין" – עיראקי-סואידן מותקפת לאור היום!

השעות זוחלות. כדי "לשרוף" את הזמן עוסקים באכילת "קופסאות" (שימורים) ובשיחה על עניינים צדדיים. קרוב לשעה 14.00 שואל דב מתוך נימוס:

– להתחיל?

– העסק הוא שלך, אם הכול מוכן – תתחיל.

התזמורת פתחה. כל הכלים פולטים אש. כולנו מתוחים. תחילה, מועטות הפגיעות. לעתים הן די רחוקות מהמטרה. מישהו מתלוצץ: עוד שגיאה קטנה ויפגעו בנו. מדוע שותקים המקלעים? אך הם אינם שותקים כלל, אלא שברעש התותחים והמרגמות אין מרגישים בהם. והנה פגיעה קרובה של קבוצת מרגמות בנות שלושה אינטש (81 מ"מ). "החמוד" שהוזכר אינו פוגע אבל את פגזיו הוא מנחית די קרוב. אך שום די – אינו מספיק די. לנו דרושות פגיעות ישירות בתוך החצר. והנה – פגיעות בגג. אלה הן מרגמותינו הכבדות. הפגז כבד למדי ותקרות הנפגעות ממנו מוכרחות להתמוטט. ושוב פגיעות. והנה פגיעה ישירה ושוב – פגיעות קרובות. הבניין עטוף כולו עשן.

– "להגביר את האש!"

האש פוגעת. צפיפותה גוברת ועולה. פגיעה ישירה בשער מצד נגבה. מודיעים. השער נפרץ, רואים את החצר! אחרי רגעים מספר "השער נסגר". איך נסגרו איך יכלו לסוגרו? אכן, המפקד בפנים הוא בחור כארז – יתנגד בכל כוחו.

בשעה 15.00 מודיעים: רואים משהו לבן. אולי סימן כניעה? חיילים אחדים בורחים לכפר עיראקי-סואידן. האש שלנו משיגה אותם.

להגביר, להגביר, להגביר את האש! סביב המשטרה הכול רותח. ענן אפור מחליף ענן שחור ובטרם התפזר העשן מהתפוצצות האחת מתאבך ועולה עשן ההתפוצצות השנייה. בתוך גדר

התיל, ליד החומה, על הגגות, בתוך החצר – אש תופת מסביב. המקלעים מטאטאים באש צפופה את הגגות, פוגעים בקירות, בחלונות ואף באשנבים.

עב-ענן עולה מן הגג, מן המגדל הדרומי-מזרחי הנישא ביותר. משנעלם הענן נעלם עמו גם הדגל. אין רואים אותו עוד. המוט נפגע והדגל נפל ארצה. לחפירות פורצת שמחה. החבר'ה קופצים מתוכן החוצה, עד שמוכרחים לגרשם חזרה; מרוב שמחה הם עלולים להיפגע.

מנגבה מודיעים לנו: בשעה 15.47 נפל הדגל. הדגל הוא סמל.

אנשינו "היבשים" רוחשים, כנראה, כבוד לסמלים. משנפל הדגל נראה להם הניצחון כמונח בכיס.

אבל, הקרב נמשך והאש גוברת. והנה פונה אלי המג"ד: הוא רוצה להקדים את ההסתערות ברבע שעה.

– עניינך הוא.

בעיניו אני רואה שגם בשבילו העסק מסתיים. אף-על-פי-כן זזה היחידה לפי כל חוקי הזהירות שקבענו. הטנקים נעים בקו שלהם ושורה ארוכה של זחלים, עולים ויורדים, מופיעים ונעלמים בקיפולי הקרקע. הם הולכים ומתקרבים. לנו נדמה שהם נעים באיטיות יתירה, אך השעון מלמד אותנו שהם נעים במלוא המהירות. הנה כבר תפסו הטנקים עמדות. אחד ושני פולטים אש. מתוך שורת הזחלים מתקדמים שניים: החבלנים. כבר הם מבקיעים את גדר התיל בעזרת פצצות "בונגלור" והנה הם – ליד הקיר, אותו הקיר אשר כה רבים מבחורינו נתנו חייהם על הבקעתו. החבלנים נסוגים, קול נפץ אדיר מתגלגל בחלל. ענן כבד עולה ועמו מתאבך אבק עשן. הענן מתפזר ואנו רואים: פרצה בקיר! היחידות המסתערות מתקרבות, הן מיועדות לחדור דרך הפרצה. אם נכון הדבר, שהמצרים הכינו בונקר או עמדה מול דלת הברזל הצרה – היא לא תושיעם. הפרצה נבעה במקום שלא שיערו.

מקום הפרצה בדופן בניין משטרת עיראק-סואידן (כיום הפרצה סגורה, כמובן). בשלט נכתב:

"משטרת עיראק-סואידן היא מצודת יואב, נכבשה על ידי חטיבה 8 בפיקודו של אלוף יצחק שדה ב-ז' במרחשוון תש"ט, 9.11.1948. במקום זה הבקיעו לוחמי החטיבה את המצודה והכניעו את חיילי האויב".

צילום: ויקיפדיה

אני יודע: החבר'ה בזחלים מתוחים – יש פרצה בשבילם. הידיים שקועות עד כאב בכלים. הרגלים היו לקפיצים. הפרצה מושכת. הנה עוד מעט יפרצו, ואז רשות הדיבור לקרב פנים-אל-פנים, לקרב האמיצים.

הזחלים מתקדמים במהירות מסחררת. הטנקים פולטים אש אדירה בלא הפסק. עוד מעט ויקעקעו את הקיר. אך, הנה מתחולל משהו ליד הפרצה: מה שם? ופתאום קול: "חבר'ה, המצרים יוצאים מהמבצר! המצרים יוצאים בלי נשק! ידיהם מורמות, ניצחון! ניצחון!"

כל הציבור הרב – אלפים! – שישבו בחפירות מתרוממים לפתע ומתחילים לצווח, לרקוד, לברך זה את זה. הניצחון ניצחונם הוא! לא רק של אלה שירו, שהתקדמו. זהו ניצחונם של כל חייל וכל לוחם בחזית זו, מהטוראי ועד אלוף הפיקוד. החזית הזאת על כל חלקיה היא פקעת אחת גדולה, ואנחנו מיישרים אותה מקצוות שונים באמצעים שונים, בעזרת חטיבות שונות הפועלות בה. הכול מרגישים כי צעדנו צעד גדול קדימה.

אני קופץ על הג'יפ ומתקדם למצודה. ודאי יש מוקשים בדרך. אולי לא בכביש, כי הן לא מכבר עוד היה כולו בידיהם, לשימושם שלהם. בכל זאת, אנחנו פוגשים זחל ואחריו נושא-ברן שעלו על מוקשים.

אנחנו מקיפים את המקום ומגיעים למצודה. המצרים מבוהלים, מוכי תימהון, עיניים אדומות, מושפלי ראש ומורמי ידיים. אני מציץ בפניהם ורואה אנשים אומללים מאוד, עיפים עד מוות ותשושים. פחד מוות ניבט מעיניהם.

מסביב התקהלות בלתי צפויה. המשטרה הצבאית אינה משתלטת על הקהל. ה"בלונדי הגבוה" מ"פ הפלוגה התוקפת, עושה מאמץ בלתי אנושי. הוא מגן על השבויים, שלא יספגו מכה בקת רובה, מאחד חמום-מוח – ומי

בפלוגה זו אינו חמום, בייחוד בשעה זו? הוא קובע עמדות לאנשיו בבניין. הן הכרח הוא להיות נכונים לכל מקרה שלא יקרה. אנשיו נשמעים למוצא פיו. אבל איך להשתלט על קהל האורחים, חיילים וקצינים מהסביבה? על כל פנים, הוא מצליח לחסום את הכניסה פנימה לתוך המבנה הכבוש. פתע הוא ניגש אלי ואומר: האמצא אותו? אני מודאג מאוד.

– את מי?

– את הדגל!

עתה אני נזכר שאמרתי לו, כי עליו להוריד את הדגל ולשמור אותו כשי לקיבוץ נגבה.

אני נכנס לתוך המשטרה. דם ואש ותמרון עשן. הדם הקרוש ומהאש נשארו רק סימני פיח, אך העשן מורגש בכל. ריחם של גזי ההתפוצצות ועשן-ערפל המדמיע את העיניים עודם ממלאים את חלל הבניין. בחדרים תוהו, סירחון, שברי חפצים וקרעי בגדים. בכל מקום – גוויות, חורים בקירות, בתקרות וסימני פגיעות צפופות ודחוקות זו לזו. אימה! כאן אי אפשר היה להתנגד עוד.

ביציאה מהבניין אני פוגש ביגאל אלון. המפקד, מפקד החזית! עיניו צוהלות. הוא שמח לא רק לניצחון, הוא שמח גם לשמחתי. ואני חושב בלבי: "כלום לא אמרתי לך לפני הרבה שנים, שניצחוני הגדול ביותר יהיה, כאשר אתה תעלה להיות מפקדי?" ואמנם כך היה, אם כי בדרך שלא שיערתיה מראש. והנה הוא מולי, כאן – יגאל שלי, מפקד החזית.

ושבו פונות העיניים למצרים האומללים. אני ניגש למפקד המצרי ומבקשו לקום. אני מסביר לו שאין נשקפת סכנה לחייו, מעתה הדאגה לו ולאנשיו – עלינו היא. הוא נרגע ומתמתח כחייל. אני מציץ בו. הוא גדול ממני, כבד בשר, מהסוג שהאנגלים קוראים לו "bully". אכן, מה טוב שהמצב הוא הפוך.

המ"פ יעקב גרוניק מודיע שמצאו את הדגל. אני מוסר את הפקודות הדרושות וחוזר למטה עיף, מפורק-מתיחות, נתון להרגשה שהנה נסתיים הדבר, שכל כך חשוב היה כי יסתיים. והוא עלה לנו במאמץ של שמונה התקפות.

בקרון-הפיקוד שלי אני מוצא בקבוק קוניאק ועוגה מתוצרת בית, מתנה ממשפחת אברהם נגב מבאר-טוביה. מתי הספיקה רחל? בשמחתה אני חש את רגש ההקלה שירד על אוכלוסיית הסביבה.

לקרון נכנסים קציני המטה. בדרך הפגיזום תותחים, אך ללא אבידות. על מהלך ההטעיה עוד טרם שמענו דבר. אנו מחליטים לנסוע. בגבעת-ברנר מתקיים אותה שעה כינוס של קציני הפלמ"ח. איני זוכר עוד מה היה נושאו.

אולי משהו הקשור בפירוקו. אנו נכנסים לאולם הכינוס. פוגשים אותנו בהבעות חיבה. כל אחד על פי דרכו: מחיאת כף, לחיצת יד, חבטה על השכם או פשוט – בת צחוק טובה על הפנים. את דגל המשטרה הכבושה פורשים על במת הכינוס. אך קשה לנו לשבת במקום אחד, ואנו ממשיכים לנסוע. נכנסים לתל אביב הלילית. גוונים רבים לה לעיר זאת. הרבה זרות בה, וככל זאת קרובה היא ויקרה. כוסות "לחיים" אחדות בקפה "כסית", ושינה עמוקה מאוד אחרי הרבה לילות של מחשבה מתוחה וחיפושי פתרונות.

למחרת – חזרה לחזית. מסתבר, שבהתקפה על המבצר לא סבלנו אבדות – אף לא פצוע אחד. אבל... יש גם אבל: ששה הרוגים לנו בפעולת ההטעיה ופצועים רבים. הם התקרבו יתר

על-המידה, עברו את מידת ההעזה הנחוצה, המותרת, ועל כן המועילה. תותחי שש הליטראות של האויב, שלא יכלו להתערב בקרב על המצודה עצמה, פגעו בזחלינו. בתוך הדין וחשבון סיפור על גבורתו של גנה סימן-טוב. אכן, מעשה בלתי רגיל: פצוע קשה בשתי רגליו חבש פצועים, התקשר במכשיר אלחוט והדף במקלע התקפות המצרים. (על מעשהו זה עוטר בעיטור הגבורה).

והרהורים תוכפים ומעיקים: אולי אפשר היה בלי קרבנות? ואתה בוחן את עצמך: מדוע לא פירטת ביתר דיוק את תפקידיהם של אנשי ההטעיה, עד לאיזה מרחק עליהם להתקרב? כלום לא יכולת לעשות גם זאת? האם עליך אשמה כלשהי בנפול הנופלים? ואתה עונה לעצמך: חובתך הייתה להתרכז בדבר העיקרי. חוק ריכוז-הכוח אינו חל על כוח פיזי בלבד: מספר חיילים, נשקם, פגזיהם וכו'. חוק זה יפה גם על ריכוז הכוח הרוחני, המחשבה, הרצון – שלך ושל המפקדים שלך. אף-על-פי-כן, אין המחשבה מרפה ממך: אולי יכולת להקדיש גם לעניין ההטעיה קצת יותר תשומת לב?

אנחנו מלווים את הקרבנות למנוחתם. לאחר מכן אני מביא יחד עם קציני את דגל המצודה לנגבה.

נגבה רוצה מסירה רשמית. רצונם ייעשה, אבל אחרי-כן. לפי שעה עוברים אנו, קציני המטה וקציני הגדוד שפעל, בין החברים, לוחמי נגבה. הפעם ראשנו מורם. עיראק-סואידן אינה מאיימת עוד. "המפלצת" הוכרעה. נגבה מזדקפת. היא תמשיך להילחם – בכלי עבודה ולא בכלי מלחמה.

נופשים קצרות ושוב לדרך.

לאן? – בדיוק איננו יודעים. אך הכול חשים כי הדרך מוליכה קדימה – דרומה.

אוקטובר 1949